

CSONGOR, GY.:

Czögler Kálmán a szegedi faunakutatás magvetője
- Czögler Kálmán der Begründer der Faunafor-
schung zu Szeged

Egy ember igazi nagyságát munkássága s a munkamódszere átadása alapján lehet igazán értékelni. Egy magvetőre csak az elvetett magok csirázása, szárba szökkenése után lehet méltóképp emlékezni s akkor is azoknak - akik olyan szerencsések lehettek, hogy ülhettek a terebílyes, lombos tölgyfa védelmében...

CZÓGLER KÁLMÁNT a pedagógus pálya tövisekkel tüzdelt életutja, ezernyi akadálya gátolta meg abban, hogy nyomtatásban jelentethesse meg gazdag életművét, Szeged és környéke puhatestű- és rovarvilágának alapvető felidolgozását.

Szegeden született, 1884. június 4-én. Atyja CZÓGLER ALAJOS, kiváló fizikus, szegedi főreáltanodai tanár, több tudományos munka s könyv szerzője./Közülük kettő Magyarországon, egy németnyelvű Lipcsében jelent meg, külföldön is elismerést szerezve hazájának./ CZÓGLER KÁLMÁN kora ifjúságától kezdve szívhatta magába a szülőföld tája földrajzi és természetrajzi ismeretét. Kezdettől fogva szeretettel fordult népéhez, elsajátítva tósagyökeres, zamatos beszédmódját is. Haláláig megőrizte a környezet szeretetét. Egyetemi tanulmányait, mint az EÖTVÖS JÓZSEF Kollégium tagja, Budapesten végezte 1902-1906-ig. Dicsérettel tette le vizsgáit, természetrajz - kémia tanári oklevelet szerzett. 1907-től 1914-ig a trenčséni gimnáziumban működött, majd hazakerülve Szegedre, az itteni reáliskolából alakult /később gyakorlógimnázi-

um/ BAROSS GÁBOR főreáliskolában végezte oktató-nevelő munkáját, nyugalombavonulásáig /1948/. Nyugdíjazása után /1942-ben telt ki a szolgálata/ a VKM továbbra is szolgálatra rendelte. 19 éven keresztül /1917-1936/ a szegedi Városi Muzeum természetrájzi osztályának volt az őre. Kitünnő munkabírását csak végső nyugalomba vonulása után vesztette el, midőn alattomos betegség támadta meg szervezetét. Négy évi szenvedés után, 1952. december 26-án hajnalban, csendesen elhunyt.

Mintha most is magunk között látnám fürge járásával, folytonégő szivarjával s mindig derült sugárzó komolyságával...

Szeretetremélő modorával, szerénységével mindenütt tiszteletet szerzett. Tanítványai rajongásig szerették. Az elmult rendszer legszörnyűbb idejében sem ragadtatta el magát, mint más kartársai, izzig-vérig demokrata érzésű volt. Mindig pártolta az elesetteket.

Kitüntetésekre nem vágyott, az igazgatói állást is visszautasította csak azért, hogy igazi hivatásának élhessen. Az 1931. évi iskolai értesítőben olvashatjuk: "...Cz.K.önzetlenül, érvényesülést nem keresve végezte nehéz tisztét s most, amikor óhajához képest végre kedvenc foglalkozásához, a természetrájzi gyűjtemények fejlesztéséhez és ápolásához tért vissza...érdemeiért köszönetemet fejezem ki."

Munkásságát, érdemeit hüseggel nehéz papirlapokon kiértékelni. A tárgyilagos birálaton felül, a rajongás hangja is kevésnek bizonyulna. Tanítványok nagy számát nevelte, átadva nekik gazdag tárgyismeretét s nem utolsó sorban tanítási módszerét is.

Igen nagy társadalmi munkát is végzett. Tagja volt a szegedi Dugonics Társaságnak, az Eötvös József Kollégium Volt Tagjai Szövetségének, a Szegedi Egyetem Barátai Egyesületének, a Magyar Rovartani Társaságnak, a Szépirás-

tanítókat Vizsgáló Állami Bizottságnak stb. Részvett az egyetemen folyó tanárképzés munkájában is. Iskolán kívüli munkája során számos rovarbiológiai, pedagógiai, módszertani s különböző természetről tárgyu előadásokat tartott.

CZÓGLER KÁLMÁN nem könyvből tanulta és nem könyvből tanította a természetet. Kevés természetről-tanár volt, aki szebben és didaktikusabban rajzolt volna nálánál. Nem elégedett meg az óra s tankönyv szük kereteivel, tanítványaival mindenkorban kirándult - akiket egyébként önállóan foglalkoztatott - s mindezt akkor, amikor még szakkörök sem léteztek az országban. Szegeden Ő volt az első, aki iskolai kísérleti kertet, füvészketet létesített. Magatervezte, magakészítette szemléltető képeit, tábláit mindenütt elismeréssel fogadták. Fáradhatatlanul gyártotta a kísérleti - és szemléltető eszközöket. A szertár volt minden. Gyűjteményét abban az időben fejlesztette amikor a kormányzat, ellenére volt mindenmű természettudományi nevelésnek, gyűjtéseknek. Vegytani, ásványtani, de főként biológiai szertárát tanítványai segítségével oly mértékben fejlesztette, hogy az a modern követelményeknek teljes mértékben megfelelt.

A Városi Muzeum mindenese volt. Tiszteletdíja szivarköltségre sem volt elég. A kormányzat nem értékelte többre a munkáját. De CZÓGLER ezzel nem törődött. MÓRA FERENC hűséges munkatársaként járt ásatásokra, gyűjtött, a muzeumban rendezett, cédrázott, restaurált, rajzolt, a muzeumi restaurátor és preparátor munkáját is egyszemélyben végezte. Ő restaurálta a MÓRA-ásatások cserépedényeit, csontjait is. Alig volt a muzeumnak olyan gyűjteményanyaga, tárgya, amelyiken ne látszott volna keze-nyoma.

Nagyértékű csiga-, kagyló-, rovar- és növényi termés gyűjteményt hagyott hátra. Az iskola, sőt a muzeum gyűjteményének preparálásánál volt tanítványait is bevonta munkájába, tovább képezte őket. Ezek költségeit saját

zsebéből fedezte. Nem egyszer valamelyik tanítványának - mint e sorok irójának is - egyetemi tandíjának fedezéséhez is, a magáéból járult hozzá!

Ami tudományos munkájának eredményeit illeti, nemcsak Szeged környékének recens kagyló- és csigafaunájával foglalkozott, hanem munkatársai /MÓRA FERENC, BANNER JÁNOS, CS. SEBESTYÉN KÁROLY/ s mások/ásatási leleteiben előforduló héjakat is tanulmányozta. Megállapította, miszerint vidékünk édesvizi kagylói, főképpen a neolitikumban /kevésbé a bronzkorban/ a helyszínen gyűjtve, nyersen, osztrigamódra fogyasztásul szolgáltak. Megállapította, hogy vidékünk ősi arcukatára vonatkozó faunabiológiai következtetések /amelyeket régészeti adatokkal is támogatva látunk/ megerősítik a geológiai és hydrographiai megállapításokat.

Faunabiológiai tanulmányai mintaszerüek. Hangyaszorgalommal gyűjtötte Szeged környéke puhatestűit, izeltlábu tagjait különös tekintettel a Hemiptera-fajokra. Gyűjtésébe nemcsak tanítványait, hanem az egyszerű halászembereket s mindazokat is bevonta, akiknek foglalkozásuknál fogva a környéki vizekhez, a Tiszához valami köze is volt. Ennek eredményét igazolja az Aphelocheirus aestivalis nevű, rejtett életű fenéklakó vizipoloska begyűjtése, biológiai megfigyelése. Ennek érdekében szenzációs számbamenő valóságos expedíciót szervezett. Foglalkozott a Tiszafenék lárva-biocönözisával, a nemek megoszlási arányával stb. is.

A kagylók és csigák tanulmányozásával nemcsak Szedre és környékére, hanem a Nagy Alföldre vonatkozó megfigyeléseket és adatokat szolgáltatott. Felhívta a figyelmet erre az eddig mostohán kezelt állatcsoportra. Ezzel pedig mindenkor nemcsak faunisztkai- és állatföldrajzi vonatkozásban foglalkozott, hanem általában biológiai-, palaeontológiai- és ethnológiai szempontokból is. Malakológiai kutatásai terelték személyére az ország akkori egyik legjobbnevű kutatójának, ROTARIDES MIHÁLYNAK figyelmét,

akit később barátjának, sőt tudományos munkatársának is megnyert.

Közleményeiben a vizi területek azóta történt változása, vagy pusztulása esetén is rögzítette az egyes alföldi faunatagok egykor szereplését s így hozzájárult az általános faunakép kialakulásához, valamint az alföldi biotópok ismeretének bővüléséhez.

1913-tól kezdve gyűjtötte Szegeden a rovarokat. Pontosan lelőhelyezte, feljegyezte adataikat. Kéziratait most a szegedi muzeum őrzi. Élete végéig kedvencei maradtak a Hemipterák. Fáradságot nem kimélve gyűjtötte hozzájuk az irodalmat is. Nehezen hozzáférhető, külföldről vagy a Nemzeti Muzeumtól kölcsönkapott különlenyomatokat sajátkezüleg másolta le s helyezte szakkönyvtárába. Mintaszerűen vezetett kirándulási naplója is volt. Értékét fokozta, hogy följegyezte az időjárási, növényzeti s egyéb adatakat is. Kirándulásairól pontos vázlatokat készített, melyek - tekintve az azóta történt topográfiai változásokat - fölbecsülhetetlenek.

Meghatározásai is mintaszerűek, pontosak voltak. Éppen olyan gondosak, mint amilyennel preparálta gyűjtött anyagát.

Élete vége felé anyagi körülmenyei készítették, hogy megváljon élete munkája eredményétől, féltve őrzött s becsben tartott rovargyűjteményétől. Mikor annak, a muzeum részéről történt megvételére került sor, már súlyos beteg volt. Jóformán csak a szemével simogathatta végig a dobozokat, mielőtt megvált tőlük.

Mondják - egy nevelő akkor hal meg, amikor tanítványai elfelejtik őt. Kálmán bácsit nem lehet elfelejteni. Emlékét, mely annyi termékeny szállal köt egyre szélesbedő, haladó természettudományi kutatásainkhoz, meg kell őriznünk hivséggel - s átadnunk az utánnunk következőknek.

IRODALMI MUNKÁSSÁGA /1884-1952/

1. Nagyobb kirándulások. Iskolai programmértekezés. Trencsén 1909. Trencséni kir.kat.főgimn. Ért.az 1908-09 tanév.p.18-25.
 2. A cyanszármazékokról. Trencsén. 1910. Klny. A trencsénvm. Term.Tud.Egyl.1908-1910 XXXI-XXXIII.évf.p.99-114.
 3. Jardin des Plantes. A párisi termézetetrajzi gyűjtemény. Trencsén. 1913. Klny. A trencséni kir.kat.főgimn. 1912-13. évi Ért.p.1-31.
 4. A régi magyar üveg. I. és II. Szeged. 1916. Szegedi Ujság, társad.művészeti és színházi hetilap 1916.X.15. és X.22. számaiban.p.8-9. ill.p.6-7.
 5. Gyakorlati tanácsok az antik-üveggyüjtőknek. Szeged, 1916. Szegedi Ujság.társad.,művészeti és színházi hetilap. 1916.XI.12.sz.p.7-8.
 6. Emblémák régi poharainkon. I. és II. Szeged. 1916. Szegedi Ujság, 1916.XII.17.p.4-6. és XII.24.p.6-8.
 7. Az antik üveg megmunkálásának jellemző módjai. I.-II. Szeged. 1917. Szegedi Ujság. 1917.I.21.p.4-5. és I.28.p.5.
 8. A szegedvidéki kagylók. Faunabiológiai tanulmány. Szeged. 1927. Szegedi All.Baross Gábor reáliskola 1926-27 évi értesítője.p.3-29.
 9. Nekrológ tinkovai Matskássy József főreáliskolai tanáról. 1855-1933/Szeged. 1933. Szegedi All.Baross Gábor reáliskola 1932-33 évi értesítője.p.4-5.
 10. Adatok a szegedvidéki vizek puhatestű faunájához. Szeged 1935. Szegedi All.Baross Gábor reálisk.reálgimn. 1934-35. évi Ért.p.27-48. és I-IV.tábla.
 11. Édesvizi kagylók szegedvidéki régészeti leletekben. Szeged. 1934. Dolg.a m.kir.Ferencz-József Tud.Egy.Arch.Int.-ből.IX-X.sz.1934 1-2.f. p.298-303.
 12. Aphelocheirus aestivalis/Fabr./ a szegedi és hódmezővásárhelyi Tiszában. Szeged. 1937. Acta.Litt.ac.Sci.Regiae Univ.Hung.Franc.-Joseph.1937.Tom.IV.fasc.2.p.141-159.
 13. A Palicsi-tó Hemiptera-faunája. Szeged. 1942. Klny. Szegedi m.kir.Baross Gábor.gyak.gimn. 1941-42 évk.p.9-16.
 14. ROTARIDES M.-el: Riesenexemplare von Unio tumidus Retz. aus.Ungarn, zugleich einige Vergleichsdaten über ungarische Unionen. Sond.Abdr.aus.Arch.für Hydrobiol.Stuttgart. 1936.Bd.XXX.S.p.142-159.
 15. ROTARIDES M.-el.: Analyse einer vom Wasser ausgeschwemmt Molluskenfauna. Sond.Abdr.aus den.Arbc.des Ung.Biol. Forsch.Inst.Tihany. 1938.X.Band.S.p.1-44.
-

Dr.CSONGOR GYŐZŐ

6721 SZEGED

József Attila sugárut 7.